

Ona tili

II qism

2

novda
edukasi

S. Kuranov

Ona tili

2-sinf

II qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

Ta'limni rivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-metodik
kengash tomonidan tavsiya etilgan.

Toshkent – 2023

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

UO'K 811.512.133(075.3)
KBK 81.2O'zb-922
K 94

S. Kuranov

Ona tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik.
II qism. / Kuranov S. – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 88 b.

Taqrizchilar:

- M.M.Umarova** – Toshkent shahri 222-umumiy o'rta ta'lim maktabi
1-toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi;
- M.I.Xujayeva** – Toshkent shahri 142-umumiy o'rta ta'lim maktabi
1-toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

ISBN 978-9943-9703-2-8

© S. Kuranov
© "Novda Edutainment", 2023.

Shartli belgilar:

**Og'zaki
bajaring**

**Yodda
tuting**

**O'ylab
ko'ring**

**Juft bo'lib
ishlang**

**Yozma
bajaring**

**Guruh bo'lib
ishlang**

**Uyga
vazifa**

Tutuq belgisi haqida bilib olamiz

Bobojon, qaldirg'ochlar kechasi chirq-chirq qilaverib uyqu bermayapti. Ularni haydasak bo'lmaydimi?

Mayli, sabr qil. Qaldirg'och – baxtning ramzi. Uni e'zozlash kerak. Uyimizga mehmon bo'lib kelgan qushga ozor berasanmi? Qara, uning ham biznikiga o'xshash oilasi, bolalari bor. Agar qush uyasini buzsang, oilamizdan baraka ko'tarilishi mumkin. Ularga ozor bermaslik kerak.

1. Sizning uyingizga ham qaldirg'ochlar in qurganmi?
2. Ota va ona qaldirg'ochning o'z bolalariga qiladigan mehribonligi haqida nimalar deyish mumkin?
3. *E'zoz* so'zi talaffuz qilinganda qaysi tovush biroz cho'zib aytiladi?

Xavotirlanmang,
bobojon. Biz qushlarga
mehribon bo'lamiz, ularga
ozor bermaymiz!

1-mashq. Qiyoslab o'qing.

- Tutuq belgisidan oldingi unli tovushni qanday talaffuz qildingiz?
- To'g'ri va xato yozilgan so'zlarning talaffuzidagi farqni sezdingizmi?

Qoidani tushunib oling.

Tutuq belgisining ikkita vazifasi bor. Agar tutuq belgisi unli tovushdan keyin kelsa, shu unli tovush cho'zib aytiladi.

Masalan, **ma'no**, **e'lon**.

Agar tutuq belgisi undosh tovushdan keyin kelsa, talaffuz vaqtida shu undosh tovushdan keyin biroz to'xtash kerak bo'ladi. Masalan, **jur'at**, **sur'at**.

2-mashq. Qiyoslab o'qing. Talaffuziga e'tibor bering.

✓ **Jur'at, San'at, qat'iy**

✗ **Jurat, Sanat, qatiy**

- Shu so'zlar ishtirokida bittadan gap tuzing.

3-mashq. Oila a'zolariga ta'rif bering.
Ular haqida qisqa va lo'nda gaplar tuzing.

- Oila deganda nimani tushunasiz?
- Baxtli oila deganda-chi?

4-mashq. O'qing.

Ertalabki nonushtada barcha oila a'zolari dasturxon atrofida jam bo'lishdi. Akmalning onasi choy damladi. Akmal esa novvoyxonadan issiq non olib keldi. Birgalashib tuxum, sariyog', yong'oq, mayiz va shirinliklar bilan nonushta qilishdi. Nonushtadan so'ng bobosi yaxshi niyatlar bilan duoga qo'l ochdi.

- Yozing. Tutuq belgili so'zlarning tagiga chizing.

Oilangizdagi ichki qoidalar haqida 5 ta gap tuzing.

5-mashq. O'qing va savollarga javob bering.

Tibbiyot ilmining dahosi, buyuk alloma Abu Ali ibn Sino shunday degan: "Quyosh kirmagan uyga kasallik kiradi". Ya'ni, biz yashayotgan uyimizning eshik va derazalarini tez-tez ochib, uning havosini tozalab, yangilab turmasak, yorug'lik va quyosh nuridan unumli foydalanmasak, xonadagi kichik bakteriyalar jonlanib ko'payadi. Shu uyda yashovchilarning sog'lig'iga ta'sir qiladi. Agar bu hikmatli iborani ma'naviyat quyoshi bo'lmish kitobga nisbatan qo'llasak-chi? Adabiyot, ma'rifat ahli hamisha kitobni oftobga o'xshatishgan va buyuk allomaning so'zlarini "Kitob kirmagan uyga ma'rifatsizlik, zulmat kiradi", deb tushuntirishgan.

(*"Gulxan" jurnalidan*)

1. Kitobni nimaga qiyoslash mumkin?
 2. Nima uchun kitob o'qilmagan uyga zulmat va ma'rifatsizlik kiradi?
 3. Sizning oilangizda kimlar kitob o'qiydi?
 4. Qanday kitob o'qishni istaysiz?
- Tutuq belgili so'zlarni yozing. Bu so'zlarni qayta o'qib, talaffuziga e'tibor bering.

6-mashq. Tutuq belgili so'zlarni bo'g'inlarga bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

Ra'no

ta'lim

e'lon

jur'at

ma'qul

san'at

ba'zi

sur'at

qal'a

va'da

sa'va

qat'iy

ma'no

ta'zim

mash'al

Yodda tuting!

Tutuq belgili so'zlar bo'g'inlarga quyidagicha bo'linadi: *mash'-al*, *va'-da*, *sa'-va*.

7-mashq. Yozing.

1. Ma'mura birinchi *she'rini* yozdi.

2. *Sher* – yirtqich hayvon.

3. *Sur'at* tomorqada biroz ishladi.

4. A'zam chiroyli *surat* chizadi.

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosida qanday farq sezdingiz?

Tutuq belgisi bor ismlar ishtirokida 3 ta gap tuzing.

8-mashq. O'qing va savollarga javob bering.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, Amir Temur bobomiz oilaviy ishlarda ham, davlat ishlarida ham doimo tartib-intizomga qattiq rioya etgan. Halollik, to'g'rilik, tadbirkorlik fazilatlariga ega kishilarni hurmat qilgan. Askarlikka ham faqat mard, sezgir, ma'rifatli, jur'atli, sodiq va iste'dodli yigitlarni qabul qilgan.

(*"Gulxan" jurnalidan*)

1. Amir Temur haqida nimalarni bilasiz?
 2. Amir Temur oilada va davlat ishlarida qanday yo'l tutgan?
 3. Amir Temur qanday insonlarni hurmat qilgan?
- Tutuq belgili so'zlarni bo'g'inlarga bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

9-mashq. Suhbatni o'qing.

- Ne'mat, sen harflarni noto'g'ri yozibsan.
- Bilaman, lekin kompyuterda o', g' harflarini to'g'ri yoza olmadim. Yana tutuq belgisida ham adashyapman.
- Hozir men senga kerakli kodlarni o'rgataman.

ALT 0145**ALT 0146**

10-mashq. Tutuq belgisini to'g'ri qo'llab, so'zlarni yozing.

Nuqtalar o'rniga mos so'zlarni qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Ne'mat ...ni ifodali o'qiydi.
2. Malika hayvonot bog'ida ...ni ko'rdi.
3. ... – odobli bola.
4. Zafar ...ni yaxshi chizadi.

Foydalanish uchun so'zlar: Sur'at, sher, surat, she'r

- Tutuq belgisi qatnashgan so'zlar tagiga chizing.

11-mashq. O'qing va savollarga javob bering.

1894-yilning 10-aprel kuni toshkentlik Qodir ota oilasida o'g'il farzand dunyoga keldi. Unga Abdulla deb ism qo'yishdi. Qodir ota oilada talabchan, har narsaga e'tiborli odam edi. Farzandlarining yaxshi ta'lim olishini istardi. Shuning uchun Abdullani yangicha maktabga o'qishga beradi. Abdulla maktabni a'lo baholar bilan bitiradi. Ana shu yillarda u o'zining birinchi hikoyalarini yozadi. Ko'p o'tmay, yosh Abdulla Qodiriy xalq ichida mashhur bo'lib ketadi.

1. Abdulla Qodiriy haqida eshitganmisiz? U haqida yana nimalarni bilasiz?
2. Abdulla Qodiriyning otasi qanday inson bo'lgan?

- Tutuq belgili so'zlar tagiga chizing.

12-mashq. Nuqtalar o'rniga mos kelgan so'zlarni qo'ying.

1. Komil jasur va ... bola.

2. Ismoil ... to'rt baho ham oladi.

3. Salim bu maqolning ... tushunmadi.

4. A'zam faqat a'lo bahoga o'qishga ... berdi.

Foydalanish uchun so'zlar:

ba'zan

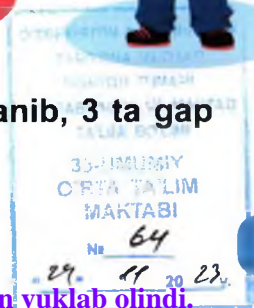
va'da

ma'nosini

qat'iyatli

Tutuq belgili so'zlardan foydalanib, 3 ta gap tuzing.

13-mashq. Rasm asosida kichik hikoya tuzing va yozing.

- Tuzgan hikoyangizda tutuq belgisi bor ismlardan foydalaning.

Soʻzda tutuq belgisi tushirib qoldirilsa, soʻz maʼnosida qanday oʻzgarish boʻladi?

14-mashq. Guruh bo'lib bajaring.

I guruh

Otalar

II guruh

Akalar

III guruh

Singillar

IV guruh

Onalar

- Har bir guruh o'zining nomiga mos gaplar tuzadi. Masalan, "Otalar" guruhi otalar haqida gaplar tuzsa, "Onalar" guruhi onalar haqida gaplar tuzadi.
- Tuzilgan har bir gapda tutuq belgili so'z qatnashishi shart.
- Qaysi guruh ko'proq gap tuzsa va tutuq belgisi bor so'zlardan ko'proq foydalansa, shu guruh g'olib bo'ladi.

Oila a'zolaringiz haqida 5 ta gap tuzing.

Bo'g'in haqida bilimlarimizni mustahkamlaymiz

Dadajon,
javobgarlik nima
degani?

Har bir davlat o'z qonunlariga ega. Kimki shu qonunlarni buzsa, javobgarlikka tortiladi. Sen ham o'rtoqlaringni haqorat qilmasliging, kamsitmasliging, maktab mulkiga zarar yetkazmasliging kerak. Bular ham kichik qonunbuzarliklardir. Qonunni va huquqlarni yaxshi bilib olish juda muhim!

1. Qonun deganda nimani tushunasiz?
2. Piyodalar yo'lagi qolib, boshqa joydan yo'lni kesib o'tish qoida buzish hisoblanadimi?
3. Huquq so'zi necha bo'g'indan iborat?

1-mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'inlarga ajratib yozing.

Namuna: Qo-nun.

Qonun nima uchun kerak?

Tinch hayotimiz qonun bilan!

Qonun – odamlarning o'zaro **ahil**, tinch-totuv yashashlari uchun o'rnatilgan tartib-qoidalar demak. Masalan, ota-onangiz siz uchun olib bergan o'quv qurollari sizning mulkingiz hisoblanadi. **Soddaroq** aytsak, bu o'quv qurollarining egasi – siz. Nega shunaqa? Chunki Qonunda shunday yozilgan!

Xo'sh, qonunlar bo'lmasa, nima bo'ladi? Yangi **ruchka** va qalamingizni partadoshingiz tortib oladi. Chunki endi bu narsalar sizniki ekanini bildiradigan qonun yo'q. Siz ham bo'sh kelmay urishasiz,

talashasiz – janjal boshlanadi. Tasavvur qiling, o'quv qurollari o'rnida **avtomobil**, uy yoki ko'p pul bo'lsa-chi? Unda odamlar bir-biri bilan kelisholmay qoladi. **Dunyo** alg'ov-dalg'ov bo'lib ketadi. Demak, qonun, eng avvalo, **tinchlik** uchun **kerak** ekan.

Abduqahhor Rahimov, huquqshunos

1. O'quv qurollaridan tashqari sizda yana qanday mulklar bor?
2. Qonunda qayd etilgan yana qanday tartib-qoidalarini bilasiz?
3. Siz har doim qonunlarga amal qilasizmi?

2-mashq. So'zlarni bo'g'inlarga ajratib yozing.
Har bir so'zning ma'nosini tushuntiring.

jinoyat

jazo

o'g'rilik

janjal

yolg'on

haqorat

huquq

qonun

hujjat

- *Yolg'on, janjal, haqorat, jazo* so'zlari ishtirokida 4 ta gap tuzing.

Qoidani tushunib oling.

Bo'g'in bir unli va bir nechta undoshdan tuziladi:

mak-tab, sinf, dars-lik.

Bo'g'in bir unli va bir undosh tovushdan tuziladi:

bo-la, lo-la, ol-ma.

Bo'g'in bir unli tovushdan tuziladi:

o-na, a-ka, sa-o-dat

3-mashq. Bo'g'inlardan imkon qadar ko'p so'z tuzing.

Syllables available for word building:

- yosh, do', qiz, of, kon, g'al, tob, ki, yik, yim, poq, lam, on, gul, lo, bog', cha, op, bi, lim, la, lik, qu, yon, bon

Bir bo'g'inli so'zlar ishtirokida 5 ta gap tuzing.

4-mashq. She'rni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'inlarga ajratib yozing.

Qomusim

Kunduz – quyosh, tunlari
Nur sochar oy-fonusim.
Sening bilan **charog'on**,
Hayotim, Bosh qomusim!

Huquq nima, burch nima?
Bilib oldim o'zingdan.
Sen azizsan men uchun,
“**Mustaqillik**” so'zidan.

Shu **Vatan** deb yashayman,
Dilda orim-nomusim.
Yo'llarimda **mayoq** bo'l,
Qomusim, jon Qomusim

Erpo'lat Baxt

1. She'rdagi *qomus* so'zi nimani anglatadi?
2. So'zda nechta bo'g'in borligini qanday aniqlash mumkin?

Qoidani tushunib oling.

Har bir bo'g'inda unli tovush qatnashadi. So'zda nechta unli tovush bo'lsa, shuncha bo'g'in hosil bo'ladi:

uy, o'-quv-chi.

5-mashq. Matnni o'qing. Bitta unli tovushdan iborat bo'g'inlar tagiga chizing.

So'kong'ichning jazosi

So'kong'ich bolalar og'ziga erk berib, o'rtoqlarini uyat so'zlar bilan haqorat qilishdan hech tap tortmaydi. Odatda, o'qituvchi bunday bolalarning qulog'ini cho'zib qo'yish bilan cheklanadi. Ammo qonunlarimizga ko'ra, birovni uyat so'zlar bilan haqorat qilish mumkin emas. Bunday odobsizlar juda ko'p pul miqdorida jarimaga tortilishi mumkin.

(*"Jajji huquqshunos"* kitobidan)

6-mashq. Rasmlar asosida gaplar tuzing. Bolalar qanday qoidalarni buzyaptilar? So'zlab bering.

7-mashq. O'qing. Savolga javob toping.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

Davlatimizning asosiy qonuni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidir. Konstitutsiya maxsus hujjat bo'lib, davlatimizning barcha qonunlariga asos hisoblanadi. Konstitutsiyamiz 6 bo'lim, 27 bob va 155 moddadan iborat.

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan?

8-mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan gapdagi so'zlarni bo'g'inlarga bo'lib yozing.

O'zganing mulki

Bolalar siz har kuni turli ko'rinishda o'zgalarning mulkidan foydalanasiz. **Masalan, parta, doska, stul, kitob kabi maktab jihozlari ta'lim olishingiz uchun juda zarur.** Ammo bular sizning xususiy mulkingiz emas. Bu narsalarning egasi – maktab. Ayrim haddidan oshgan bolalar maktab buyumlarini tepib, urib sindiradi. Unutmang, bu jinoyat hisoblanadi. Bunday bolalar qonuniy jazoga tortiladi!

Bir bo'g'inli so'zlar ishtirokida gaplar tuzing.

9-mashq. Guruhlarga bo'lingan holda bajaring.

O'qituvchingiz bilan birgalikda sinf konstitutsiyasini tuzing.

O'zaro kelishib, sinfdagi barcha o'quvchilar amal qilishi shart bo'lgan qonunlarni joriy qiling. Qonunlarni tartib bilan daftaringizga yozing.

Qonunlarni buzgan o'quvchiga qanday jazo qo'llashni ham daftarga yozing. Faqat adolat bilan ish olib borishni unutmang.

Orangizdan bir o'quvchini prokuror, bir o'quvchini sudya etib saylang. Prokuror qonunbuzarlarni aniqlaydi. Sudya ularni jazolaydi.

Jinoyat, o'g'rilik, yolg'on so'zlari ishtirokida gaplar tuzing. Bir unli va bir nechta undosh tovushdan tuzilgan bo'g'inlar tagiga chizing.

Tabiat va men – bir butun olam

Bo'g'in ko'chirishni o'rganamiz

-
- Dada, qushlar bizdan xafa bo'lishdimi?
 - Yo'q. Nega bunday deyapsan?
 - Qarang, ular uzoqlarga uchib ketyapti.
 - Ayrim qushlar qishning sovug'iga chiday olmaydi. Shuning uchun issiq o'lkalarga uchib ketadi.
 - Nima, boshqa joylarda sovuq bo'lmaydimi?
 - Ba'zi yurtlarda qish fasli bo'lmaydi. Dunyoda umr bo'yi biror marta bo'lsa ham qor ushlab ko'rmagan odamlar bor.
 - Ana xolos! Unda O'zbekiston yaxshi ekan-da?
 - Albatta! Vatanimizning tabiati juda ham so'lim. Bizda to'rt faslning barchasi mavjud!

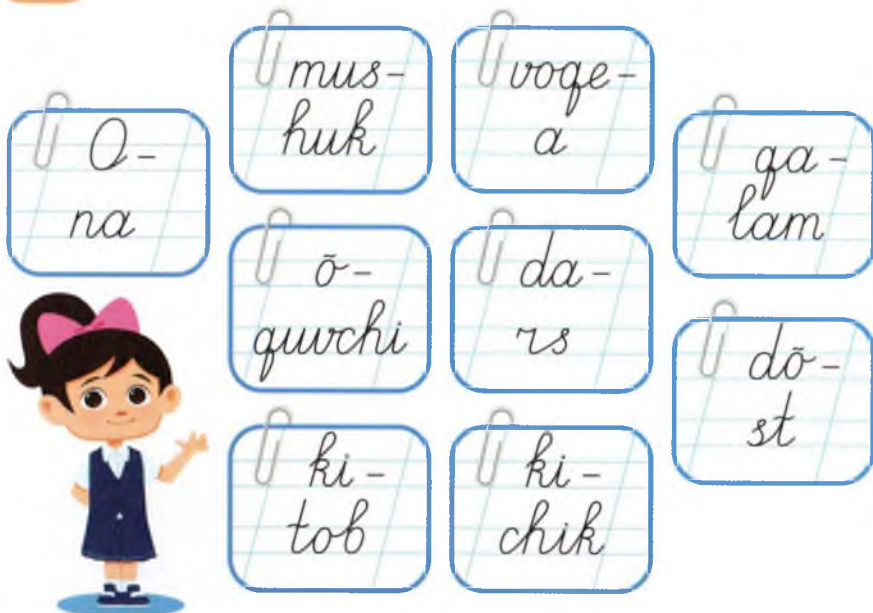

1. Sizga qaysi fasl ko'proq yoqadi?
2. Qanday joylarda qish yoki yoz fasllari bo'lmaydi?

O'zbekiston so'zini bo'g'inlarga ajratib, chiziqcha bilan yozing.

1-mashq. Bo'g'in ko'chirishdagi xatoliklarni toping.

- Bir yo'ldan ikkinchi yo'lga xato ko'chirilgan so'zlarni aniqlang.
- So'zlarni bo'g'in ko'chirish qoidasiga asosan bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

Qoidani tushunib oling.

So'z bir qatordan ikkinchi qatorga bo'g'inlab ko'chiriladi:

da-raxt, ol-cha, va'-da, san'-at.

So'z boshida bo'g'in hosil qilgan bir harfni oldingi qatorda qoldirib bo'lmaydi:

✗ **o-najon**

✓ **ona-jon**

✗ **o'-quvchi**

✓ **o'quv-chi**

So'z oxirida bo'g'in hosil qilgan bir harfni keyingi qatorda ko'chirib bo'lmaydi:

✗ **voqe-a**

✓ **vo-qea**

✗ **mudofa-a**

✓ **mudo-faa**

2-mashq. O'qing.

Vatanimiz tabiati

O'zbekistonning **tabiati** juda ham so'lim. O'simlik va hayvonot dunyosi xilma-xil. Yurtimiz hududidan Markaziy Osiyoning asosiy **daryolari** – Amudaryo va Sirdaryo oqib o'tadi. Tyan-Shan va Pomir-Oloy tog'lari tabiatimizni yanada go'zal qiladi. Bundan tashqari **O'zbekistonda** jahonning eng yirik cho'llaridan biri bo'lgan Qizilqum cho'li joylashgan. O'zbekistonni qushlarning sevimli maskani deyish mumkin. Chunki vatanimizda **yashaydigan** 714 turdagi hayvonlarning 411 tasi qushlardir.

1. Yurtimizdagi tog'lar va o'rmonlarda bo'lganmisiz?
 2. Yurtimiz tabiatidagi qaysi jihatlar sizga yoqadi?
 3. Yovvoyi hayvon va qushlarni ko'rganmisiz?
- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'in ko'chirish uchun bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

O'zbekiston Respublikasining Qizil kitobi, II jild:
Hayvonlar; J.A. Azimovning umumiy tahriri ostida.
T.: "Tasvir" nashriyot uyi, 2019. – 392 b.
@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

3-mashq. Maqollarni o'qing. Mazmunini so'zlab bering.

Tog'ga qalin qor tushgani –
Yerning qonib suv **ichgani**.

Toza havo – ming **dardga davo**.

Yomg'ir – ekinning **joni**.

Qora bulutdan **tiniq** suv tomar.

Yoz mevasi – **qish xazinasi**.

Kuzning bir **kuni**
Qishning bir oyini boqar.

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'in ko'chirish qoidasiga ko'ra bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

Tabiat haqida uchta gap tuzing.

4-mashq. She'ni ifodali o'qing.

O'zbekiston tabiati

Tilak Jo'ra

Chayqalib yotibdi nurli bir chaman,
Oy bilan oftobning buyuk vatani.
Tong kabi jilmayib baxti ochilgan,
Maysaga ko'milgan nurli maskani.

Osmon posbonidir bunda burgutlar,
Chumchuq chug'uridan teshiladi tom.
Bu o'lka ko'ksida yonar bulutlar,
Chinor shoxlariga qo'nganida shom.

Quyoshdek tiniqdir bu elda osmon,
Shaftoli shoxlari qayrilgan onda.
Naqsh olma yuziga yugurganda qon,
Oftob ham osilib tolar armonda.

1. She'ni o'qiyotganda qanday manzara ko'z oldingizga keldi? Bu haqida so'zlab bering.
2. "Oy bilan oftobning buyuk vatani" deganda nimani tushundingiz?
3. "Tong kabi jilmayib..." – tong ham jilmayadimi?
4. "Chumchuq chug'uridan teshiladi tom". Ushbu gapni sharhlab bering.

5-mashq. O'qing.**Buxoro bug'usi**

Avstraliyaliklar kenguru bilan faxrlanishadi. Chunki bu **g'aroyib** hayvon **faqat** Avstraliyada bor-da.

Afrikaliklar **karkidon** bilan, xitoyliklar esa panda bilan maqtanishadi.

Biz-chi? Faqatgina O'zbekistonda yashaydigan biror hayvon bormi?

Albatta, bor! Yurtimizda dunyoga mashhur **Buxoro** bug'usi yashaydi.

Bu bug'uni xongul degan nomi ham bor. **Uzun** shoxlari xuddi gul kabi **chiroyli** bo'lgani uchun shunday nomlanadi. Buxoro bug'usi kamayib ketayotgan jonivorlardan biridir. Bundan 100 yillar oldin Buxoro bug'usini yurtimizning barcha hududlarida uchratish mumkin bo'lgan. Bu hayvon Sirdaryo va Amudaryo yoqalarida yashagan. Hozir **esa uni** faqat qo'riqxonada va hayvonot bog'larida uchratish mumkin.

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'in ko'chirish qoidasiga ko'ra bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing. Bo'g'inga ko'chirib bo'lmaydigan so'zlarning tagiga chizing.

Qoidani tushunib oling.

Bir bo'g'inli so'zlar qatordan qatorga ko'chirish uchun bo'g'inlarga bo'linmaydi:

do'st**dars****fasl****kuz****qish**

Bunday ikki bo'g'inli so'zlar ham qatordan qatorga ko'chirishda bo'g'inlarga bo'linmaydi.

ona**ota****o'rik****ahil****uzum**

O'zbekistonda yashaydigan noyob hayvon haqida ma'lumot topib, yozing va ma'lumotdagi ikki bo'g'inli so'zlar tagiga chizing.

6-mashq. O'qing. Bo'g'inlarga bo'lib ko'chirilmaydigan so'zlarni aniqlang va yozing.

• aka	• amaki	• sinf	• yil
• maktab	• ota	• qish	• lochin
• eshik	• daraxt	• kuchuk	• tong
• kitob	• etik	• dars	• bong
• ahil	• sigir	• daftar	

8-mashq. O'qing.

Turon yo'lbarsi

Ilgari bizning yurtimizda ham yo'lbars, gepard, qoplon kabi **yirtqich** hayvonlar **yashaganini** bilmasangiz kerak-a? Afsuski, hozirda bu hayvonlar qirilib ketgan. Yurtimiz yirtqichlarining eng yirigi Turon yo'lbarsi bo'lgan. **O'tmishda** bu yirtqich Amudaryo va Sirdaryo yoqalarida **yashagan**. Bug'u, to'ng'iz va jayronlarni ovlab yegan. Turon yo'lbarsi, asosan, tunda ovga **chiqqan**. Kunduzi esa qalin to'qayzor va **qamishzorlarda** yashirinib yotgan. Bu yirtqich besh metr masofaga sakray olardi. Och qolsa, bemalol ikkita qo'yni yeb qo'yishi mumkin edi. Turon yo'lbarsining eng katta **dushmani** odamlar bo'lgan. **Ovchilar** yo'lbarsning qimmatbaho mo'ynasi uchun ovlashgan.

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'in ko'chirish qoidasiga ko'ra bo'lib, chiziqlar bilan ajratib yozing.

Qoidani tushunib oling.

Bir tovushni ifodalovchi harflar
birikmasi (**sh, ch, ng**) keyingi
qatorga birgalikda ko'chiriladi:

✗ **gulg-hi** ✓ **gul-chi** ✗ **os-hpaz** ✓ **osh-paz**

9-mashq. So'zlarni bo'g'in ko'chirish qoidasiga
ko'ra bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

sharshara

ishchi

uchburchak

singil

Dilshod

Barchin

sichqon

dengiz

jangchi

dushanba

- Harflar birikmasi ishtirok etgan bo'g'inlar tagiga chizing.

Harflar birikmasi ishtirok etgan so'zlardan
foydalanib, uchta gap tuzing va bo'g'in
ko'chirish qoidasi asosida ajratib yozing.

10-mashq. Ikki guruhga bo'linib bajaring.

**Har bir
guruh
tabiat
rasmini
chizadi.**

**Guruhlar
rasmlarni
almashadilar
va rasm
asosida
matn
yozadilar.**

**Qaysi
guruhning
matni
qiziqarliroq
bo'lsa, shu
guruh g'olib
hisoblanadi.**

**Rasmga qarab, bo'g'inga ko'chirilmaydigan
so'zlarni ko'proq topib, ustun shaklida yozing
va sanang.**

**So'z ichida yonma-yon kelgan bir
xil undoshlar talaffuzi va imlosini
o'rganamiz**

Sherzod: Dada, fermangizda nega tovuqlar ko'p?

Dadasi: Bilasanmi, o'g'lim, tovuqni yetti xazinaning biri deyishadi. Bu parranda menga yaxshi daromad keltiradi.

Sherzod: Qanday qilib?

Dadasi: Fermamizda 1000 ta tovuq bor. Har kuni tovuqlarim 900 ta tuxum tug'adi. 1 dona tuxumni 700 so'mdan sotsam, bir kunda 630 000 so'm pul topaman.

Sherzod: Zo'r-ku! Men ham tovuq boqsam bo'ladimi?

Dadasi: Albatta! Senga bir dona tovuq va yigirmata tuxum beraman. Tovuq 21 kun davomida bu tuxumlarni bosib yotadi. Keyin jo'jalar ochib chiqadi. Bu jo'jalar ham 6 oydan so'ng tuxum tug'ishni boshlaydi. Sen esa tuxumlarni sotib, mo'may daromad topishing mumkin.

Sherzod: Qoyil! Tovuqni nega xazinaga o'xshatishlarini endi tushundim.

O'ylab ko'ring.

1. Siz qaysi uy hayvonlarini boqasiz?
2. Uy hayvonlarining foydali tomonlarini sanang.

Uy hayvonlari jumlasini bo'g'inlarga ajratib, chiziqcha bilan yozing.

1-mashq. Rasmlarni nomlang.

7

2

1. Yozgan so'zlaringizda nechtdan undosh tovush bor?
2. So'zlarda ikkita bir xil undosh yonma-yon kelganmi?

2-mashq. So'zlarni yozing. Yonma-yon kelgan bir xil undoshlarning tagiga chizing.

arra

katta

pashsha

quvvat

tanaffus

taassurot

achchiq

kakku

novvot

g'alla

chinni

sayyora

qubba

rassom

pilla

novvoy

metall

ball

Qoidani tushunib oling.

Ba'zi so'zlarda ikkita bir xil undosh yonma-yon keladi: *tabassum*, *izzat*, *chaqqon*.

2-mashq. Nuqtalar o'rniga tushirib qoldirilgan ikkita bir xil undosh harflarni qo'yib, so'zlarni yozing.

Tushirib qoldirilgan undoshlar:

baqu...at

ti...a

qi...at

muna...ar

taba...um

tana...us

a...iq

alba...a

cha...on

5-mashq. Topishmoqlar javobini toping. Bir xil undosh ketma-ket kelgan so'zlarni yozing.

Ko'kkina qo'zim,
Qurt-qurt kavshaydi.

O'zi katta,
Dumi kalta.

O't yemaydi bedanam,
Suv ichmaydi bedanam.
Tilla to'qim ustida,
Yo'rg'alaydi bedanam.

To'rt oyoqli,
Temir tuyoqli.

Ikkita bir xil undosh ketma-ket kelgan so'zlar ishtirokida gaplar tuzing.

6-mashq. Matnni o'qing. Bir xil undosh ketma-ket keigan so'zlarni yozing.

Birinchi uy hayvoni

It odam qo'lga o'rgatgan eng birinchi hayvondir. Olimlarning aniqlashicha, odam bilan it bundan 15 ming yil avval do'st tutinishgan. It ov qilishda, uylarni qo'riqlashda va chorvalarni boqishda insonning yordamchisi bo'lgan. Itlarning hid bilish qobiliyati juda kuchli. Ular ming metr uzoqlikdagi hidni ham sezadi. Itlar bu g'aroyib xususiyati bilan harbiylar va chegarachilarga katta yordam beradi. Ular jinoyatchilar yashirishga uringan zararli narsalarni bir zumda topib beradi.

1. Nima uchun it odamning do'sti deyiladi.
2. Itning yana qanday qobiliyatlari bor?

7-mashq. Maqollarni o'qing va mazmunini tushuntiring.

Yuvosh otning tepkisi qattiq bo'lar.

Dunyoni suv bossa, o'rdakka ne g'am.

**Yaxshi otga bir qamchi,
Yomon otga ming qamchi.**

Qo'rqqoqqa ip ilon bo'lib ko'rinadi.

Echki yugurib, kiyik bo'lolmas.

- Birinchi va ikkinchi maqollarni yozing. Bir xil undosh yonma-yon kelgan so'zlarning tagiga chizing.

8-mashq. Uy hayvonlarini ta'riflab gaplar tuzing.

9-mashq. Qiziqarli ma'lumotlar bilan tanishing.

Har kuni dunyodagi barcha lardan, taxminan 2 million tonna sog'ib olinadi.

10 litr		=	1 kg	
21 litr		=	1 kg	
15 litr		=	1 litr	?

Sutning foydali xususiyatlari haqida beshta gap tuzing.

10-mashq. She'rni o'qing. Har bir hayvonning aslida nima qilishini tuzatib yozing.

Kim tuzatadi?

Anvar Obidjon

Quyونim bor – “vov-vov” der,
Kuchugim bor – beda yer.
Xo'rozim suvda suzar,
Mushugim arqon uzar.
Tongda qichqirib “quq-qu-u”
Balig'im bermas uyqu.
Eshagim poylar sichqon,
Toshbaqam uchqur, **chaqqon**.
Toychoq'im ko'p sustqadam,
Yura olmas hech ildam.
Tuxum bosar buzog'im,
O'rdakkinam – suzog'im.
Kun-u tun hangrar echkim...
Hoy, gapimdan kulgan kim?
So'ylagan bo'lsam chatoq,
O'zing to'g'ri ayt, o'rtoq.

- She'rdagi ajratib ko'rsatilgan so'zlarni chiziqcha bilan bo'g'inlarga ajratib yozing.

Qoidani tushunib oling.

Bo'g'in ko'chirishda yonma-yon kelgan bir xil undoshlarning bittasi oldingi bo'g'inda qoldiriladi, ikkinchisi keyingi bo'g'inga ko'chiriladi:

chaq-qon, ar-ra, say-yora.

11-mashq. O'qing. So'zlarni bo'g'in ko'chirish qoidasiga ko'ra bo'lib, chiziqcha bilan ajratib yozing.

ukki

zukko

modda

mall

mutaxassis

chittak

alla

chinni

rassom

tonna

issiq

12-mashq. Matnni o'qing va mazmunini qisqacha ayting.

Ot kuchi

Ot odamlarga eng ko'p xizmat qilgan uy hayvoni hisoblanadi. Avtomobillar ixtiro qilinguniga qadar ko'chalar ot mingan odamlar va ot aravalar bilan gavjum bo'lgan. Yana otlar dalada omoch haydagan, tegirmonlarni yurgizgan.

1769-yili shotlandiyalik fizik-muhandis Jeyms Uatt tarixda ilk bor bug' dvigateli yaratadi. Bug' dvigateli yordamida otlar qila olmaydigan og'ir ishlarni qilish

mumkin edi. Shunday qilib otning o'rniga mashinalar ishlay boshladi.

Muhandislar ixtiro qilgan mashinalari kuchini ko'rsatish uchun "Mening mashinam ikkita ot ishini qiladi", "Meniki esa yettita ot kuchiga ega", deb maqtanishardi. Shu tariqa, dvigatel quvvatini bildiradigan "ot kuchi" birligi vujudga keladi.

Ot haqida beshta gap tuzing.

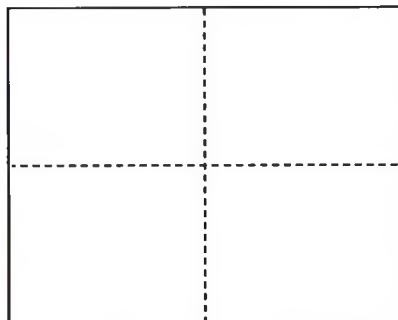
13-mashq. Rasmga qarab kichik hikoya tuzing. Hikoyangizda ikkitta bir xil undosh yonma-yon kelgan so'zlar ham qatnashsin.

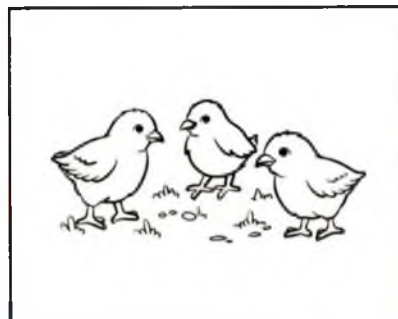

14-mashq. Ikki guruga bo'linib, ferma o'yinini o'ynaymiz.

1. Oq qog'ozni to'rtga bo'ling.

2. Qog'oz parchalariga uy hayvonlari rasmini chizing va nomini yozing.

3. Ajratilgan vaqt ichida qaysi guruh ko'proq hayvon rasmini chizib, nomlarini yozsa, shu guruh g'olib bo'ladi.

Bunda rasmlar chiroyli chizilgan, hayvon nomlari bexato yozilgan bo'lishi kerak.

“Mening fermam” mavzusida matn yozing.

Qizil kitob. Ona tabiatni asraylik

So'z haqidagi bilimlarimizni mustahkamlaymiz

Onasi: – Tabiatning go'zalligini qarang!

Dadasi: – Ha, tez-tez shunaqa sayrga chiqib tursak bo'lar ekan.

Akmal: – Qaranglar, men juda ham chiroyli gul topdim!

Dadasi: – O'g'lim, faqat gulga tegma.

Akmal: – Nega, men uni oyimga sovg'a qilmoqchi edim.

Dadasi: – Yo'q, bu Nurota lolasi. U juda noyob hisoblanadi. Qizil kitobga ham kiritilgan.

Akmal: – Qizil kitob nima?

Dadasi: – Qizil kitobga yo'qolib ketish xavfi bo'lgan yoki yo'q bo'lib ketgan hayvonlar va o'simliklar kiritiladi. Masalan, shu lola ham yaqin kelajakda umuman yo'q bo'lib ketishi mumkin. Chunki biz odamlar tabiatni asrash o'rniga unga ko'p zarar yetkazamiz. Oxirgi yuz yil ichida minglab turdagi o'simlik va hayvonlar butunlay yo'q bo'lib ketdi.

O'ylab ko'ring.

1. Qizil kitob haqida nimalarni bilasiz?
2. Qizil kitobga kiritilgan o'simlik va hayvonlarga misollar keltiring.

Qizil kitob birikmasidagi unli va undoshlarni sanang.

1-mashq. Rasmga qarab tushunganingizni aytib bering.

Soʻz nima?

tovush

a

boʻgʻin

ta

soʻz

tabiat

gap

Tabiatni asrang.

1. Tovushning bo'g'indan farqi nimada?
2. Gap bilan so'zning farqi nimada?
3. Nima deb o'ylaysiz, so'zlar har doim ikki yoki undan ortiq tovushlardan hosil bo'ladimi?

2-mashq. O'qing. Narsalarning nomini bildirgan so'zlarni yozing.

Qizil kitob nima?

Yo'qolib ketish xavfi bo'lgan o'simlik va jonzotlarni asrash maqsadida 1963-yildan Qizil kitoblar tuzila boshlandi. Bunday kitoblar ikki turda bo'ladi. Birinchisi Xalqaro bo'lib, unda butun jahondagi noyob o'simlik va jonzotlar ro'yxatga olinadi. Ikkinchi turdagi Qizil kitobga faqat bir hududdagi o'simlik va hayvonlar kiritiladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining Qizil kitobiga 517 ta noyob jonzot va o'simlik turlari kiritilgan.

(“Jajji akademik” jurnalidan)

Qoidani tushunib oling.

So'zlar shaxs va narsa nomini, uning harakatini, belgisini, sanog'ini bildiradi.

**Shaxs
nomi**

Ibrohim
Madina
Salim

**Narsa
nomi**

qalam
daftar
kitob

**Shaxs-narsa
harakati**

yugurdi
kuldi
yozdi

**Shaxs-narsa
belgisi**

qattiq
sariq
chiroyli

**Shaxs-narsa
sanog'i**

beshta
uchta
o'nta

3-mashq. O'qing. Narsalarning nomini bildirgan so'zlarni yozing.

Ibrohim, maktab, ruchka, tez, qizil, chiroyli, daftar, yozdi, oldi, Madina, keldi.

Eng noyob hisoblangan o'nta jonzot nomini yozing.

4-mashq. Muhim ma'lumotlar bilan tanishing.

O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan eng noyob hayvonlar

Quyidagi hayvonlar butunlay yo'q bo'lib ketish arafasida turibdi. Ayrimlari esa allaqachon Yer yuzidan qirilib ketgan.

Turon yo'lbarsi – dunyodagi mashhur yo'lbars turi. Hozirda yo'q bo'lib ketgan. Ilgari yurtimizda ko'p bo'lgan. Eng so'nggi Turon yo'lbarsi XX asrning 70-yillari boshida hayvonot bog'ida nobud bo'lgan.

- Turon yo'lbarsi haqida uchta gap tuzing.
- Agar sizga imkoniyat berilsa, bu kabi hayvonlarni asrab qolish uchun nimalar qilgan bo'lar edingiz? Bu haqida kichik hikoya yozing.

Qumoy – taxminan
16 ta qolgan.

Qo'ng'ir ayiq – taxminan
500 ta qolgan.

Osiyo gepardi –
yo'qolib ketgan tur.

Ilvirs – umumiy ko'rsatkichi
turli hisob-kitoblarga ko'ra,
30-50 tadan 80-120 tagachani
tashkil etadi.

Morxo'r – taxminan
400-450 ta qolgan.

**Noyob hayvonlar haqida beshta gap tuzing.
Gapdagi hayvonlar nomi tagiga chizing.**

O'zbekiston Respublikasining Qizil kitobi, II jild: Hayvonlar;
J.A. Azimovning umumiy tahriri ostida. T.: "Tasvir" nashriyot
uyi, 2019. – 392 b.

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

5-mashq. Suhbatni o'qing. Savollarga javob bering.

- Buvijon, biz taraflarda ham tulki bormi?
- Hozir yo'q. Lekin men kichikligimda ko'p edi. Biram mug'ambir hayvonki!
- Mug'ambir degani nima?
- Bu so'zni katta bo'lganingda o'zing tushunib olasan.
- Men o'rganishim kerak bo'lgan so'zlar hali ko'pmi?
- Juda ko'p. Dunyodagi har bir narsaning o'z nomi, ma'nosi bor. Biz ularni so'zlar yordamida bilib olamiz.
- Eh, baribir tushunish qiyin-da!

1. Nima deb o'ylaysiz, siz tushunmaydigan so'zlar hali ko'pmi?
2. Siz qaysi so'zlarni ko'p eshitasiz-u, lekin ma'nosiga tushunmaysiz?

6-mashq. O'qing. Shaxs va narsa nomi, harakati, belgisi va sanog'ini bildirgan so'zlarni ajratib yozing.

Madina

sakradi

kuchli

ko'k

uchta

- Shu so'zlar asosida gaplar tuzing.

7-mashq. Temur va Sherzodning suhbatini o'qing. Savollarga javob bering

- Akmal, uy vazifasini bajardingmi?
- Yo'q.
- A?!

1. Suhbatdagi barcha savol-javobni gap deyish mumkinmi?
2. Suhbatdagi bunday savol-javobni so'z deyish mumkinmi?

8-mashq. O'qing. Shaxs va narsa nomi, harakati, belgisi va sanog'ini bildirgan so'zlarni ajratib yozing.

Qo'ng'ir ayiq

Oldinlari O'zbekistonning hamma joyida, hatto Toshkent yaqinida ham qo'ng'ir ayiqlarni uchratish mumkin bo'lgan. Hozirda bu ayiqlar faqat Turkiston, Zarafshon va Hisor tog'larida uchraydi. Qo'ng'ir ayiqlar, odatda, tog'dagi archazorlarda yolg'iz yashaydi. Ular yemish tanlamaydi. Turli mevalar, ba'zan hasharotlar bilan oziqlanishni xush ko'radi. Ammo och qolib ketsa, mol, qo'y, tovuq kabi uy hayvonlariga ham hujum qiladi. Qo'ng'ir ayiqning bo'yi bir yarim metr, og'irligi esa 300 kg keladi. Ayiq mart oyidan oktabr oyigacha ov qilib, qornini yaxshilab to'ydirib oladi. Qishni esa uyasida uxlab o'tkazadi.

O'zingiz ko'p eshitgan, ammo ma'nosiga tushunmagan o'nta so'zni eslang. Bu so'zlarning ma'nosini kattalardan so'rab yozing.

9-mashq. Maqollarni o'qing. Mazmunini tushuntiring.

Aytilgan so'z – otilgan o'q.

Do'st achitib so'zlar.

**Odamlar so'zi bilan sinalar,
Osh – tuzi bilan.**

**Dono so'ziga bino qo'yar,
Nodon o'ziga bino qo'yar.**

10-mashq. Rasm asosida kichik hikoya yozing.

Hayvonlar qayerda yashaydi?

Kim ko'proq hayvon turini bilishini aniqlaymiz.

1. Sinf ikki guruhga bo'linadi.

2. Har bir guruh tog'li hududlarda, o'rmon va cho'llarda yashaydigan yovvoyi hayvonlarning ro'yxatini tuzib chiqadi.

3. Qaysi guruh ko'proq hayvon nomini bexato yozsa, shu guruh g'olib bo'ladi.

Qishda uyquga ketadigan hayvonlar haqida beshta gap tuzing.

Soʻzning maʼnolarini oʻrganamiz

Buvisi: – Akmal, suvni isrof qilma!

Akmal: – “Isrof” nima degani?

Buvisi: – Biror narsani o‘zingga kerakli miqdordan ko‘proq sarflasang, isrof bo‘ladi. Isrof bo‘lgan narsaning uvoli tutadi.

Akmal: – “Uvol” nima?

Buvisi: – Senga har bir so‘zning ma‘nosini tushuntirish kerak ekan-da?

Akmal: – Ma‘no?!

Buvisi: – Ha, har bir so‘zning o‘z ma‘nosi bor. Masalan, boshning nima ekanini bilasanmi?

Akmal: – Albatta, bosh tanamizning bir qismi. Boshda miyamiz, ko‘zlarimiz, burnimiz, og‘zimiz va quloqlarimiz joylashgan bo‘ladi.

Buvisi: – Ana, ko‘rdingmi, sen “bosh” degan so‘zning ma‘nosini bilasan. Endi boshqa so‘zlarning ham ma‘nolarini o‘ylab ko‘r.

O‘ylab ko‘ring.

1. Tabiiy boyliklarga nimalar kiradi?
2. O‘lkamizdagi qanday suv zaxiralarini bilasiz?

Tabiiy boyliklar birikmasini bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

1-mashq. Berilgan so'zlarning ma'nosini yozing.

qo'l

daraxt

baliq

suv

olma

2-mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosini ayting.

Tabiatdagi hamma narsa odamlarning **yaxshi** yashashi uchun **xizmat** qiladi. **Quyosh** sayyoramizni isitadi. **Toza** havodan esa to'yib nafas olamiz. Ichimlik suvidan ichamiz. Turli **o'simlik** va jonzotlarni tanovul qilamiz. **Yer** osti qazilma boyliklarini turli maqsadlarda ishlatamiz. Demak, biz odamlarga kerak bo'lgan hamma narsa tabiatning o'zida mavjud ekan. Shuning uchun ham bu ne'matlarni **tabiiy** boyliklar deb ataymiz.

1. Siz har kuni qaysi tabiiy boyliklardan foydalanasiz?
2. Nima deb o'ylaysiz, tabiiy boyliklar ham tugab qolishi mumkinmi?

3-mashq. Gaplarni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosini yozing.

Odam tanasining uchdan ikki qismi suvdan iborat.

Quyosh – sayyoramizning hayot manbai.

Neft yer ostidan qazib olinadi.

Yashil o'simliklar bo'lmasa, Yerdagi toza havo ham bo'lmasdi.

Qoidani tushunib oling.

Biror so'zni eshitganimizda xayolimizda shu so'z bilan bog'liq ma'lumotlar paydo bo'ladi. Masalan, "daftar" deganda uning o'quv quroli ekani, qog'ozdan tayyorlanishi va ko'plab varaqlari borligini eslaymiz. Mana shu ma'lumotlar so'zning ma'nosi hisoblanadi.

So'zdagi narsa, voqea va hodisalar haqidagi ma'lumotlar **so'zning ma'nosi** deyiladi.

4-mashq. Tabiatdagi suvning ko'rinishlarini bilib oling. Ular ishtirokida gaplar tuzing.

Suv

Uyda foydalaniiladigan tabiiy boyliklar haqida gaplar tuzing. Bir oy davomida issiq suv, sovuq suv va tabiiy gazga necha so'm ishlatilishini aniqlab keling.

5-mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosini yozing.

Suv

Suvsiz **hayot** bo'lmaydi. Har qanday **tirik** mavjudotda suv bor. Yer yuzining uchdan ikki qismini suv, faqatgina bir qismini **quruqlik** egallagan. Suv **okeanlar, dengizlar, daryo** va **ko'llar**, yer osti va tuproqda bo'ladi.

Yer yuzida aholi iste'mol qiladigan toza suv miqdori borgan sari kamayib bormoqda. Turli korxonalar suvni **chiqindilar** bilan ifloslamoqda. Har doim esingizda bo'lsin: suvni asrang, uni isrof qilmang.

(*"Bolalar ensiklopediyasi"*dan)

1. Nima uchun suvsiz hayot bo'lmaydi?
2. Nima uchun okean va dengiz suvlarini ichib bo'lmaydi?

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni izohli lug'atdan topib, so'z ma'nolarini qay darajada to'g'ri topganingizni aniqlang.

Qoidani tushunib oling.

So'zlarning ma'nosini izohli lug'atdan ko'rish mumkin. Unutmang, hech qanday ma'no anglatmaydigan so'zlar bo'lmaydi.

6-mashq. Suhbatni o'qing. Savollarga javob bering.

- Buvijon, nega Ma'ruf amakini hamma “ayiqpolvon” deb chaqiradi? Axir, ular ayiq emas-ku?
 - Chunki Ma'ruf ayiqdek baquvvat-da.
 - “Ayiq” so'zining ma'nosi “baquvvat” bo'ladimi?
 - Ayiq – yirtqich hayvon. Bu uning birinchi ma'nosi. Lekin ayiq so'zining baquvvat, bahaybat degan ma'nolari ham bor.
 - Tushundim! Demak, ayrim so'zlarning ma'nolari ko'p bo'ladi.
1. Sizni ham erkalab **“qo'zichog'im”, “ayiqcham”** yoki **“bo'talog'im”** deyishganmi?
 2. Yana qaysi hayvon nomlarining ikkinchi ma'nosi bor?

Qoidani tushunib oling.

Ayrim so'zlarning bir nechta ma'nosi bo'ladi. Bunday so'zlar **ko'p ma'noli so'zlar** deyiladi.

Masalan, “temir” so'zi aslida metallni ifodalaydi. Bundan tashqari, “temir” so'zining qattiq, mustahkam, chidamli degan ma'nolari ham bor. Misol uchun, kuchli va chidamli kishilarni “temir odam” deb ataymiz.

7-mashq. *Sher, ayiq, to'tiqush, ilon, tulki* so'zlarining ikkinchi ma'nosini ifodalaydigan gaplar tuzing.

Namuna: Jahongir – sher bola.

8-mashq. So'zlarning ikkinchi ma'nosini to'g'ri toping.

tosh

paxta

gul

tilla

terak

Tosh, po'lat, paxta so'zlarining ikkinchi ma'nosini ifodalovchi gaplar tuzing.

9-mashq. Rebuslarni yeching.

Tabiiy boyliklarni tejang

Har kuni uyimizda gaz va ichimlik suvi kabi tabiiy boyliklardan foydalanamiz. Ammo ko'pchilik bu narsalarni tejab ishlatishni bilmaydi. Natijada, ota-onangiz tabiiy gaz va ichimlik suvi uchun keragidan ortiq pul to'laydi. Siz bunga yo'l qo'ymang!

- Idish yuvayotganda suvni ochib qo'ymang. Tog'oraga suv to'ldirib, idishlarni uning ichida yuving.
- Tish yuvish uchun bir stakan suv yetadi. Suvni ochib qo'yib, tish yuvsangiz 10 litrgacha suvni bekor oqizgan bo'lasiz. Bu bir oyda 300 litr degani.
- Jo'mrakning mahkam yopilganiga e'tibor qiling. Tomchilab oqib turgan suv ham bir sutkada 10-20 litr bo'lib qolishi hech gap emas.
- Ovqat pishirishdan oldin barcha masalliqni tayyorlab olib, keyin gazni yoqing.
- Gaz plitada suv qaynatayotganda idish qopqog'ini yopishni unutmang.
- Olovning asosiy kuchi uning uchida bo'ladi. Baland olov qozonning yonlariga o'tib ketgani bilan uni qizdirmasligi mumkin. Shunchaki ko'p gaz sarflanadi, xolos.

Maslahatlarga amal qiling. Bir oydan so'ng ilgari tabiiy gaz va ichimlik suvi uchun sarflangan pulni hozirgisi bilan solishtiring. Bu safar ota-onangiz kamroq pul to'lagan bo'lib chiqadi.

10-mashq. Gaplarni ko'chiring. Ko'p ma'noli so'zlarni topib, tagiga chizing.

**Qozonning qulog'idan
ushladim.**

**Uzukning ko'zi
yaraqladi.**

**Ertakning boshi
juda qiziq.**

**Kursining oyog'i
sinib qoldi.**

**Tandirning og'zi
yopib qo'yiladi.**

Ko'p ma'noli so'zlar ishtirok etgan uchta qiziqarli gap tuzing.

11-mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosini yozing.

Neft – qora oltin

Qadimda odamlar suv qidirib quduq qazishgan. Bir gal ana shunday quduq tubidan suv emas, qop-qora suyuqlik chiqib qoladi. Bu neft edi.

Hozirda neft eng kerakli tabiiy boyliklardan biri sanaladi. Avtomobil, avtobus va samolyotlarni harakatga keltiruvchi yonilg'i neftdan olinadi. Bundan tashqari, neft plastmassa, sun'iy ip, atir, tish pastalari, sham, kir yuvish vositalari, tibbiyotda ishlatiladigan vazelin va yana bir qancha mahsulotlarni tayyorlashda kerak bo'ladi.

12-mashq. Rasmga qarab matn tuzing.

“Kim ko‘proq ko‘p ma‘noli so‘z topadi” o‘yini.

1. Sinf ikki guruhga bo‘linadi.

2. Har ikki guruh 10 tadan ko‘p ma‘noli so‘z topib, ularni yozib oladi.

3. Guruhlar navbat bilan so‘zlarni o‘qiydi.

4. Raqib guruh so‘zning ikkinchi ma‘nosini topib, shu so‘zga mos gap tuzishi kerak.

5. Masalan, bir guruh “Tuz” desa, raqib guruh “Tuzlangan bodring” deb javob beradi.

6. Qaysi guruhning savollari ham, javoblari ham to‘g‘ri bo‘lsa, shu guruh g‘olib bo‘ladi.

O‘zingiz va oila a‘zolaringizning ismlarini ma‘nolari bilan yozing.

Mundarija:

7-mavzu. Mening oilam.	
Tutuq belgisi haqida bilib olamiz.....	4
8-mavzu. Bolalarning jajji huquqlari.	
Bo'g'in haqida bilimlarimizni mustahkamlaymiz...	20
9-mavzu. O'zbekistonning noyob tabiati.	
Tabiat va men – bir butun olam.....	30
10-mavzu. Jonli burchak.	
So'z ichida yonma-yon kelgan bir xil undoshlar talaffuzi va imlosini o'rganamiz.....	44
11-mavzu. Ona tabiatni asraylik.	
Qizil kitob. Ona tabiatni asraylik.....	56
12-mavzu. Tabiiy boyliklarni tejaylik.	
So'zning ma'nolarini o'rganamiz.....	72

Kuranov Saydullo Dilmuratovich

Ona tili

2-sinf

II qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

“Novda Edutainment”

Toshkent – 2023

Muharrirlar	<i>M. Nishonboyeva, Sh. Muslimova</i>
Badiiy muharrir	<i>A. Sobitov</i>
Musahhih	<i>X. Serobov</i>
Rassom	<i>S. Sharapova</i>
Kompyuterda sahifalovchi	<i>S. To'ychiyeva</i>

Nashriyot litsenziyasi AI №158. 03.07.2023-yilda original-maketdan bosishga ruxsat etildi. Bichimi 70×100/16. Kegli 14 n/shponli.

“Arial” garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.

Mashinada yengil bo'rlangan (Machine Finished Coated) 80 g/m² qog'oz.

Shartli b.t. 5,5. Hisob-nashriyot t. 0,8.

Adadi 626 981 nusxa. Buyurtma raqami 23-513.

“O'zbekiston” NMIUda chop etildi.

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

